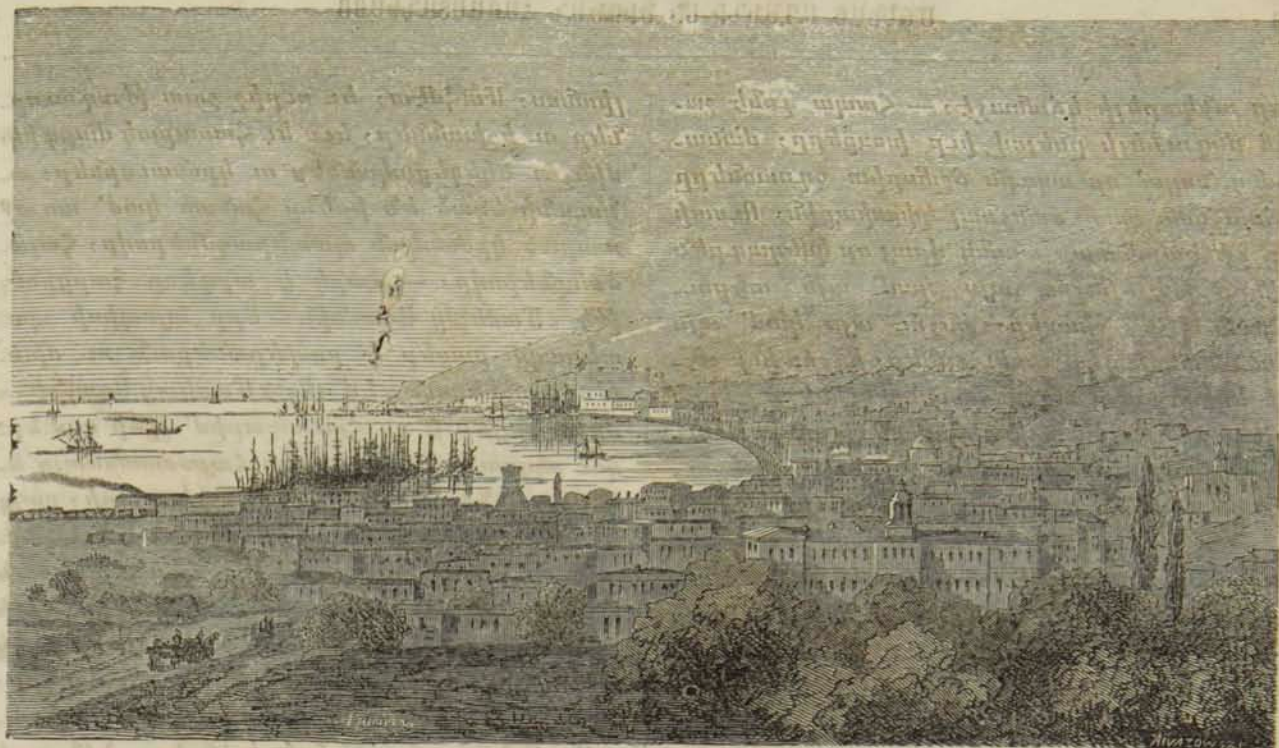

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Ր

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ԱԶԳԱՅԻՆՔ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՕՐԱԳԻՐՔ ԵՒ ՀԱՌԱՏՈՅ ԿՈՒՒՆԵՐ

Մեր ազգիս նման ազգի մը մէջ ուրիշ ամէն տեսակ մատենագրութենէ աւելի գփուարին ու տաղնապիշը օրագիր եւ աղէկ ու օգտակար օրագիր հրատարակելն է, թէպէտ եւ շատ մարդկանց կարծիքը ասոր հակառակն է, այսինքն կարծեն թէ շատ դիւրին ու հեշտ բան է օրագիր եւ լրագիր հանելը: Երբոր մէկ ազգ մը զանազան տէրութեանց հպատակ է, եւ իւր օրագիրները բոլոր ազգին համար են, հարկաւ ամենուն ալ ընդունելի պիտի լինին այն օրագիրները որ իրենց վախճանին հասնին: Երբոր ազգին մէջ այլ եւ այլ դաւանանքէ ժողովուրդներ կան, եւ օրագիրները ամենուն համար են, հարկաւ պիտի զգուշանան այս կամ այն ժողովրդեան հաւատքը՝ դաւանանքը պարտաւելն, վար զարնելն, թշնամանելն: Երբոր ազգին մէջ տեսակ տեսակ կուսակցութիւններ կան, եւ օրագիրները կուզեն որ այն կուսակցութիւնները վերնան կամ քիչնան, հարկաւ պիտի նային որ իրենք այս կամ այն կուսակցութեան կողմը չըռնեն, այլ ճշմարտութիւնն ու սէրը այնպիսի համարձակ եւ միանգամայն զգուշաւոր խօսքերով քարոզեն որ ոչ մէկ կողմէն քարկոծուին թէ կրնան, եւ ոչ մէկալէն:

«Մասեաց Աղանին» թերեւս ուրիշ շատ օրագիրներէ աւելի, թերեւս ամենէն ալ աւելի հասկըցած է այս գփուարութիւնները, եւ սակայն կաշխատի որ չյաղթուի ասոնցմէ, այլ իւր ընթացքը եւ պաշտօնը քաջութեամբ կատարէ, ոչ թէ ամենուն հաճոյանալով, —

զոր անկարելի կճանաչէ, — Հապա գոնէ շատ ընդունելի ընելով իւր խօսքերը, մանաւանդ նոցա՝ որ ազգին ճշմարիտ օգուտները կճանչնան կամ ճանչնալ կփափաքին: Ուստի եւ չի՛ դարմանար անոնց վրայ որ կմեղադրեն զինքը թէ ինչու այս կամ այն տէրութեան դէմ չխօսիր, ինչու այս կամ այն դաւանանքի դէմ կռիւ չընեն, ինչու իւր մէջի եկեղեցականաց պակասութիւնները դուրս չհանեն, ինչու աշխարհականաց անիրաւութիւնները չհրապարակեն, ինչու կուսակցութեան հոգիները չխայտառակեն, ինչու՞ զանազան գրուածոց եւ տպագրութեանց եւ լրագրաց մանր ու խոշոր սխալները երեսներուն չզարնեն, եւ այլն: Ասոր ներհակ՝ մեր օրագիրը անո՛ր կզարմանայ որ ի՛նչպէս իրեն այսքան զգուշութեամբն հանդերձ՝ այնպէս երեւցներ է ոմանց որ իբր թէ ազգին մէջ հաւատոյ կռիւներ կզրգուէ: Եւ եթէ հարցընես որ երբ ըրեր է այդպիսի բան, պատասխան կուտան թէ լատին բաղերաններուն, լատինահայ Մխիթարեաններուն եւ նորելուկ Բողոքականներուն դէմ գրածները հապա ի՛նչ են. միթէ կաթոլիկութեան ու բողոքականութեան դէմ կռիւ բանալ չէ՞, հաւատոյ կռիւ գրգռել չէ՞ այդ մեր ազգին մէջ:

Այդ ըսողներուն տրուելու կարճ պատասխանը այս էր միայն թէ Բողոքականներուն բանը առ այժմ՝ թողումք, լատին բաղերաններն ու լատինահայ Մխիթարեանք կարողիկ են յիրաւի, բայց կարողիկութիւն չեն. ուստի նոցա անիրաւութեանցն ու կեղծաւորութեանցը դէմ խօսողը կաթոլիկութեան կամ լատին եկեղեցւոյ դէմ խօսած չլինիր, գէթ ուղղակի: — Բայց որովհետեւ կարճ խօսքով բան հասկնալը ամենուն չէ տրուած, մանաւանդ այս մեր շատախօս դարուս մէջ, աշխատիմք մեր միտքը փոքր իշատէ պարզել ու պայծառ կերպով հասկըցընել մեր ընթերցողաց:

Հաւատոյ կամ դաւանանքի կռիւ հանող կըսուի այն մարդն որ ուրիշի դաւանանքին դէմ պատերազմ կբանայ ու կջանայ որ իւր հաւատքը՝ իւր դաւանութիւնը բռնութեամբ ընդունիլ տայ ամենուն իբրեւ մի միայն անսխալ եւ ճշմարիտ հաւատք: Այսպիսի կռիւներ՝ պատերազմներ, թէ՛ զէնքով եւ թէ՛ խօսքով կամ գրով շատ եղած են աշխարհիս երեսը հին եւ նոր ժամանակները, եւ շատ մը տէրութիւններ քանդեր ու շատ ժողովուրդներ փճացուցեր են: Նաբուգոդոնոսոր, Կամբիւս, Դարեհ, Զրադաշտ, Խոսրով, Շապուհ, Յաղկերտ, Ներոն, Դիոկղետիանոս, Յու-

լիանոս, Մահմետ, եւ ուրիշ շատ թագաւորներ ու իշխաններ, եւս եւ հասարակ մարդիկ մինչեւ եկեղեցականներ ու կրօնաւորներ, անուանի եղած են իրենց հանած կամ առաջ տարած կրօնական պատերազմներովը, հալածանքներովը: — Հարկ է արդեօք հարցընել թէ «Մասեաց Աղանին» երբ այսպիսի պատերազմ բացեր է բաղերաններուն ու մխիթարեաններուն դէմ: Ոչ «Մասեաց Աղանին» միշտ նայեր է որ հաւատարիմ լինի այս երկու սկզբունքին. մէկը՝ որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ներողամիտ հոգիէն չխոտորի, բայց եւ նոյն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դաւանանքին ու անոր հաւատարիմ պաշտօնեաններուն հալածանք քաշած ատենը՝ կրցածին չափ պաշտպանութիւն ընէ. մէկն ալ այս որ աղէկ գիտնալով ազգային օրագրի մը պարտքերը, կրօնական խնդիրներ գրգռելէն ու անով աղգին մէջ խռովութիւն ձգելէն կրցածին չափ զգուշանայ:

«Մասեաց Աղանին» աւելի լաւ գիտէ քան թէ զինքը մեղադրողները՝ որ եթէ հաւատոյ կռիւները վնասակար են ընդհանրապէս եւ զգուշալի՝ սիրտ պղտորող ու ժողովրդոց մէջ խռովութիւն ձգող կռիւներ, պէտք է որ այս զգուշութիւնը աւելի օրագիրներն ու լրագիրներն ունենան: Գիտէ որ հաւատոյ կռիւները քաղաքական պատերազմի կնիքն են. եթէ օրինաւոր կերպով ազատ դաշտի մէջ՝ յարմար մէկ տեղ մը լինի այս պատերազմը, թէպէտ եւ դարձեալ ցաւալի է ըստ ինքեան՝ իբրեւ պատերազմ, բայց ոչ եւ պարսաւելի, որովհետեւ ընդունուած ճշմարտութիւն մի է թէ արդար պատերազմ ալ կրնայ լինել իսկ եթէ քաղաքական պատերազմը ազգային դառնայ, այսինքն ամէն քաղաք, ամէն տուն, ամէն փողոց կռիւ ու պատերազմ ընեն համազգի մարդիկ իրարու դէմ, զուր տեղը արիւն կթափի, ու յաղթութիւնը շատ անգամ՝ ոչ մէկուն կտրուի եւ ոչ մէկալին, իհարկէ այսպիսի պատերազմը դատապարտելի է ու ամէն կերպով զգուշալի: Այսպէս են ահա նաեւ հաւատոյ վերայ բացուած այն կռիւներն որ ոչ աստուածաբանութեանց մէջ ամփոփուած են, եւ ոչ երկու կողմէն մէկտեղ եկած աստուածաբանից մէջ կմնան, հապա գիտցող չգիտցող՝ ամէն տեղ՝ ամէն անկիւն վէճ կբանան մէկմէկու դէմ, ու ազգային պատերազմի նման խռովութեամբ ու աղմկով կըցընեն ժողովուրդները: Եւ ասոր համար է որ մեք ալ պատշաճ չեմք համարիր օրագրաց եւ լրագրաց մէջ հաւատոյ կռիւ բանալը ուղ-

զակի ո՛ր եւ իցէ ազգի, ժողովրդեան կամ միաբանութեան գէմ՝

«Ի՞նչ կռիւ է ուրեմն ամսագրոյս մէջ Մխիթարեանց գէմ՝ բացածնիդ», կրնայ հարցընել մէկը: — Այն մեր բացածը ամենեւին պատերազմ չէր, դատաստան էր, թէ որ պատերազմ ալ համարիմք՝ պէտք է ճանչնամք որ պաշտպանողական պատերազմ էր եւ ոչ թէ վնասողական կամ վրիժական. մեր զմեզ եւ մեր ազգութիւնը պաշտպանելու ելած եմք, ոչ թէ Մխիթարեանց կամ ո՛ր եւ իցէ կաթողիկոս վնաս ընելու կամ անոնցմէ վրէժխնդրութիւն ընելու: Որովհետեւ Մխիթարեանք զմեզ կղատէին ու կղատապարտէին՝ մեր ազգութեամբն ու դաւանութեամբը մէկտեղ,

ո՞վ կրնար զմեզ արգելել որ մեք ալ զմեզ եւ մեր ազգն ու եկեղեցին չպաշտպանեմք. մի՞թէ պէ՞տք էր թողուինք կամ հիմայ ալ թողումք որ կարծեն չգիտցողները թէ զմեզ դատապարտողներն իրաւունք ունին:

Ո՛ր եւ իցէ օրագիր պէտք է անկողմնասեր լինի, այսինքն արդարասէր, ուստի եւ արդարութեան պաշտպան կենայ՝ որչափ որ կարելի է՝ ընդգէմ անիրաւութեան եւ զրկարարութեան: Այս պարտքէն ազատ չէ նաեւ «Մասեաց Աղանին»: Բայց թէ մէկը պահանջէ որ անխիտ ալ լինի կրօնական խնդիրներու մէջ, ասել է թէ կրօնական անխորութեան ինչ եղածը չգիտեր: — Յաջորդ թերթին մէջ ասոր վրայ կխօսիմք:

ՀԻՒՍԻՍԱՓԱՅԼ ՕՐԱԳՐԻՆ ՆԱՄԱԿՆԵՐԷՆ ՄԷԿԸ

Ազգային ժամանակակից խնդիրներուն մէջ ամենէն աւելի հետաքրքրականները անոնք կը համարուին որ շատ տեսակ մարդկանց խօսակցութեան նիւթ կ'լինին, եւ ամէն մարդ իւր խելքին, կրքին, ըզձիցը եւ գիտաւորութեանցը համեմատ կերպով մը ծուռ կամ շիտակ դատաստան կ'ըկտէ անոնց վրայ: Այսպիսի խնդիրներուն մէկն էր Ռուսաստանի Հայոց մէկ մասին մէջ եկեղեցական ստակներու խնդիրը, որ մեծամեծ կռիւներու պատճառ եղեր էր Նոր Նախիջեւանի վիճակին:

Այն խնդիրը վերջացաւ 1858ին յունիս ամսոյն մէջ. բայց Հիւսիսայայ օրագրին խմբագրիչներուն մէկը, այսինքն Պ. Նալբանդեանցը, իրեն հին ու բազմաձիւղ կիրքերուն գրգմամբը նամակ մը շարագրեց եւ ուղեց մասնաւոր վիճակի մը մէջ պատահած հրդեհին (եանդընին) անցած ու մոխրի տակ թաղուած կայծերը քրքրել գուրօ հանել ու աւելի մեծ հրդեհ մը բռնկեցընել: Այն հիւսիսեկ վիճած ցուրտ քամին արեւմտեան խոնաւ քամիէն ալ օգնութիւն ուղեց ու գտաւ՝ որ հրդեհը աւելի սաստկացընէ, բայց իզուր. ամէն խելք ունեցող մարդ — որ փառք Աստուծոյ՝ բաւական շատուոր են մեր ազգին մէջ — զգուշացաւ այն վնասակար քամիներուն անախորժ փչմունքէն: Իսկ թէ որ կային ոմանք որ այնպիսի խռովարար խօսքերէ քիչ շատ տարակուսանքի մէջ ընկան՝ բուն խնդրոյն տեղեկութիւն չունենալով, անոնց ալ տարակոյսն ու կասկածը փառաւորապէս փարատեց Պարօն Ստեփան Պալասանեան:

ցին մէկ յօդուածը, որ տպագրուեցաւ Թիֆլիզու «Մեղու Հայաստանի» ըստած լրագրին 1859 տարւոյն 10. երորդ համարին մէջ:

Հիմա կ'ըսեմք որ Հիւսիսայայլին մէջի նամակին հեղինակը՝ ինքը անձամբ ելեր է արեւելք, արեւմուտք, հիւսիս, հարաւ քալելու, եւ գրչով չկրցածը՝ լեզուով, փողով, պողալով, կանչուրուտելով առաջ տանելու. «Շըրջեալ ընդ երկիր, եւ յածեալ ընդ ծով եւ ընդ ցամաք՝ հասեալ կամ...» (Յոր. Բ.):

Մենք այսպիսի եռանդուն թափառական քարոզչի մը գէմ վէճ ու պատերազմ ընելու միտք չունիմք. վասն զի թէ որ խնդիրը արժանի ալ ճանչնամք մտադրութեան՝ իբրեւ ազգային գործ, բայց ոչ եւ խնդրոյն գրգռողը, զոր չեմք ճանչնար ամենեւին անկողմնասէր քննիչ կամ իրաւացի դատախազ:

Բաւական կ'համարիմք միայն կրկին տպագրել այս տեղ Մեղուի վերոյիշեալ թուոյն մէջի հատուածը. զոր եթէ չկարգացողներ կան արեւելք եւ արեւմուտք՝ կարգան նորէն ու դատաստան ընեն՝ ամէն մարդ իրեն խելքին ու արդարասիրութեանը չափովը:

«Այնպիսի ամսագիրներ կան որ դեռ եւս իրենց գրականական կենաց տղայութեան կամ մանկութեան հասակին մէջ են. ասոնց չէ տրուած գիտնալ թէ ամէն բանին պատշաճ ո՞րն է եւ մարդուս անձնական պատիւն ի՞նչ է, կամ թէ ո՞րչափ զգուշալի է տպուած գրքի մէջ ուրիշի պատուոյն դաչիլը. ուստի եւ այնպիսի մա-